

1951-1960 YILLARI ARASINDA YAYIMLANMIŞ TARİHÎ ROMANLARDA OSMANLI İMPARATORLUĞUNA YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

*İsmail KARACA**

**Criticisms About Ottoman Empire in
Historical Novels Which Were Published 1951-1960**

Abstract: Historical novel is one of the important kind because of its characteristic. In some historical novels authors give some messages according to their opinions or political, social and cultural conditions of their own periods. As historical novels affect many people also their historical realities are important. There are two different opinions about this subject. Some people say that historical novels must depend on historical realities but some people defend that there is no necessary to depend on historical realities as novel is a fiction anyway. So realities of historical novels are related with conscience of their authors.

In this article, firstly we give different opinions about historical novels and then we show some examples of criticisms about Ottoman Empire in historical novels which were published between 1951-1960.

Key words: Historical novel, Ottoman Empire, Criticism, Turkish Literature

Tarihî roman, hemen her devirde büyük ilgi gören, çok okunan, etrafında birçok tartışmaların yapıldığı önemli bir türdür. Yüklendikleri misyonlar ve

* Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (e-posta: i_karaca@hotmail.com)

yazarlarına bağılı olarak verilen mesajlar tarihî romanın önemini bir kat daha artırmaktadır. Bu, her tarihî romanın bir misyon üstlenmesi gerektiği anlamına gelmez. Ancak, tarihî romanların çoğunda gerek devrin siyasî, sosyal ve kültürel şartlarının gerekse yazarının dünya görüşünün, savunduğu fikirlerin etkilerini görmek mümkündür. Bundan başka, bazı yazarlar ise tarihî romanları, özellikle fikirlerini yaymak, insanlara bazı düşünceleri benimsetmek veya kamuoyu oluşturmak için bir vasıta olarak kullanırlar.

İnsanların tarihe olan meraklarını ve popüler tarihî romanların çok okunduklarını göz önüne alırsak, tarihî romanlarda işlenen fikirlerin toplumun büyük bir kısmını etkilediklerini söyleyebiliriz. Burada ise, tarihî romanların gerçeği ne kadar yansıttıkları, tarihî gerçeklere uyup uymadıkları sorunu ortaya çıkar. Buna paralel olarak da “tarihî romanlar gerçeklere bağılı kalmak zorunda mıdır?” sorusuyla karşılaşırız. Bazıları, tarihî romanın da sonuçta bir kurguya dayandığını, mutlaka tarihî gerçekleri yansıtmak zorunda olmadığını, gerçekleri öğrenmek isteyenlerin tarih kitaplarına bakmaları gerektiğini savunurlarken kimileri de tarihî roman türünün önemine ve özelliğine dayanarak, tarihî gerçekleri saptırmanın doğru olmayacağı ve tarihî gerçeklere sadık kalınması gerektiği görüşünü savunurlar. Yine bazı yazarlar tarihi, seçtikleri konu ve olaylara fon, dekor olarak kullandıkları gibi bir kısmı da bir tarihçi titizliğiyle araştırmalar yaparak, ortaya koydukları fikirlerini destekleyecek dipnotlar vererek romanlarını yazarlar.

Tarihî roman yazarlarının gerçeklere uyup uymamaları ile ilgili ortaya konan görüşlerin bir kısmını burada vermek istiyorum. Sadık Kemal Tural, daha tarihî romanın tanımını yaparken çerçeveyi belirler: “Yazarı tarafından gözlemlenememiş bir devri, tarihî hakikatlere sadık kalarak anlatan romanlara tarihî roman adı verilir. Tarihî roman, sadece tarihî bir vak’ayı ve tipleri hikâye etmekle kalmayıp, hâli hazır ve yarını kurma rolünü gerçekleştirebilir. Tarihî roman bedîî, edebî ve ebedî çehreleriyle aynı zamanda yarınlarımızdır. Herhangi bir milletin siyasî, içtimaî ve fikrî tarihini yazmaya kalkan tarihçi de destan, roman, hikâye ve tiyatro eserlerini ihmal etmemelidir. Diğer taraftan tarih konulu eserler verenler de işledikleri vak’a ve tiplere ait derinliğine tarih bilgisi sahibi olmalıdırlar.”²

Şerif Aktaş, romanlarda ortaya konan düşüncelerin yazarlarının bakış açısıyla, onların tavırlarıyla ilgili olduğunu belirtir: “Milletlerin hayatındaki ehemmiyetli hadiseler, çeşitli vasıtalarla olduğu gibi, sanat eserleriyle de değişik noktalardan yorumlanarak yaşatılır. Yorumlar, çok defa, konu aldıkları hadisenin varlık sebebi durumundaki düşünce tarzını, bilgi birikimini ve duygu yoğunluğunu ortaya koyar. Roman ve hikâyelerde, her ne kadar tarihî gerçeğin

² Sadık Kemal Tural, *Zamânın Elinden Tutmak*, I.bs., İstanbul 1982, s.259

aksettirildiği iddia edilirse de; bu eserler, mahiyet itibarıyla tarihî zamanda yapılan bir bozulmanın mekân ve şahıs kadrosunda gerçekleştirilen bir seçimin mahsulü olduklarından, yaşanmış hadiselerin belirli bir mizaç ve düşünce aracılığıyla yorumundan ibarettir. Yani, belli bir bakış açısından, konu aldıkları hadiseye vücut veren düşünce tarzını, bilgi ve tecrübe birikimini duygu yoğunluğuyla birlikte gözler önüne sererler.”³

İsmail Habip Sevük ise, ‘tarihî macera romanı’ türünün öncülerinden Aleksandre Dumas Père örneğini vererek, bazı yazarların tarihi, hayal güçlerini zenginleştirmek için kaynak olarak kullandıklarını ancak bu durumun ehil olmayan yazarlar elinde kötü sonuçlar doğurduğunu ileri sürer: “Bu nevin en büyük kahramanı Dumas Père oldu (1803-1870). Kendisi tarihten macera romancılığını çıkararak halk için, geniş kitlelere hitap için eserler verdi. Yani avam romancılığını yaptı. O, tarihî sadakate pek kulak asmadı. Romanlarında tarihin ne derece mevkiî olduğu sorulduğu vakit ‘Tarih hayalimin mantosunu asmak için bir çengelden ibarettir’ dedi. Fakat tuttuğu çığırda muvaffak olmak için ne kadar meziyet lâzımsa hepsine malikti: Dev gibi bir muhayyile, tükenmek bilmez bir kalem bereketi, bir gecede bir roman çırpıştırarak kadar sürat ve sühulet, sonra yarattığı tarihî hayalleri bizzat hakikat sanacak kadar kuvvetli bir manyetizma hastası: O kadar ki bazı kahramanlarının ölümüne kendisi bile ağlamış. Dumas’ın açtığı ‘halk için roman’ çığırı sonra fena muharrirler elinde edebî kıymetini büsbütün kaybetti. ...”⁴

Kendisi de bir tarihî roman yazarı olan Nahit Sırrı Örik, kahramanlarını gerçek tarihî şahsiyetlerden seçen tarihî roman yazarlarının daha dikkatli olması gerektiğini düşünür: “Tarih nerede biter ve roman nerede başlar. Romancı tamamen muhayyilesinde yarattığı mahlukları istediği ve dilediği şekle koyabilir; Halbuki, yazdığı romanın şahıslarını tarihten almışsa, onlara dilediği şekli ve simayı verebilir mi?.. ...

Romancı, tarihten aldığı şahıslara, sırf eserini daha zenginleştirmek ve heyecanlandırmak için işlememiş, hatta işlemeyi hatırlarına getirmemiş oldukları günahları da yüklemek hakkına malik midir?”⁵

Kâzım Yetiş ise, tarihî roman yazarlarının, halkın değer yargılarını ve tarihî şahsiyetlere verdikleri önemi dikkate almak zorunda oldukları

³ Şerif Aktaş, “Kurtuluş Savaşı’nı Yapan İki İnsan Tipinin Hikâyesi: Küçük Ağa”, *Millî Kültür*, Aralık 1983, Sayı: 43, s.12

⁴ İsmail Habip Sevük, *Avrupa Edebiyatı ve Biz*, C:II, İstanbul 1941, s.190

⁵ Nahit Sırrı Örik, “Tarihle Romanın Hudutları”, *Çığır*, Mart 1933, Sayı: 3, s.12

görüştüğüdür: “Tarihî roman yazarı, kahramanlarının tarihî şahsiyetlerini ve onların halk vicdanındaki yerini göz önünde bulundurmaya mecburdur. ...”⁶

Romanın amacı, illa gerçeği yansıtmak olmadığına ve roman bir fiction, kurgu olduğuna göre, tarihî roman yazarının tarihî olayları veya şahsiyetleri gerçeğe uygun olarak ya da yanlış bir şekilde, çarpıtarak işlemesi ayrı bir araştırma konusudur. Bu konuda pek çok görüş ve tartışma vardır.⁷ Bunlarla yazının hacmini zorlamak istemiyoruz. Çünkü başlığımızdan da anlaşılacağı gibi biz çalışmamızı belli bir devreye hasrettik. Bunun iki sebebi bulunmaktadır. Birinci sebep, 1951-1960 yıllarında bazılarının deyimıyla resmî tarihçiliğin veya ideolojinin zorla kabul ettirilmek istenmesinin artık yaşanmadığı ve demokrasinin oldukça geniş bir yelpazede uygulanmaya çalışıldığı bir devirde Osmanlı İmparatorluğu’na bakışın tespiti. İkinci sebep ise, bizim bu romanları daha önceki çalışmalarımız dolayısıyla yakından tanımamızdır. Esasen bütün tarihî romanlardaki Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili tenkitleri belirlemek böyle bir yazının sınırlarını aşar. Bu bakımdan biz burada başlığımıza bağlı kalarak demokrasinin daha kuvvetli teneffüs edildiği bir devrede yazarlarımızın geçmiş dönemi değerlendirmelerini sadece tespit ediyoruz. Sosyolojik ve fikir tarihi bakımından bunların tenkidi veya değerlendirilmesi de tabiatıyla ayrı bir çalışma konusudur.

İncelediğimiz dönemde, tarihî roman yazarları genelde Sultan Yıldırım Beyazıt ve büyük oğlu Emir Süleyman’ı, Kanunî Sultan Süleyman’ı, Sultan II.

⁶ Kâzım Yetiş, “Üç Tarihî Romanda İki Motif”, *Bilge*, Temmuz 1994, s.4

⁷ “Tarihî Roman-Dosya”, *Hürriyet Gösteri*, sy. 197-198, Nisan-Mayıs 1997

“Tarihî Roman Özel Sayısı”, *Türk Yurdu*, sy.153-154, Ankara 2000

“Tarih ve Roman İlişkisi Üzerine”, *Tarih ve Toplum*, sy. 198, Haziran 2000

Georg Lukacs, “Tarihsel Romanın Ortaya Çıkışındaki Toplumsal ve Tarihsel Koşullar”, *Argos*, sy. 2, Ekim 1988

E. H. Carr, *Tarih Nedir?* (Çev. Misket Gizem Göktürk), İstanbul 1996

R.G. Collingwood, *Tarih Tasarımı* (Çev. Kurtuluş Dinçer), Ankara 1996

E. H. Carr - J. Fontana, *Tarih Yazımında Nesnellik ve Yanlılık* (Çev. Özer Ozankaya), Ankara 1992

Mehmet Kaplan, “Tarihî Romanda Şahıslar Nasıl Konuşturulmalı?”, *Türk Edebiyatı*, sy.45, Temmuz 1977

Yukarıda seçtiğimiz örneklerin dışında bu konu ile ilgili daha pek çok kaynak bulunmaktadır. Daha ayrıntılı bibliyografya için bk.:

Hülya Eraydın Argunşah, *Türk Edebiyatında Tarihî Roman (Türk Tarihi İle İlgili)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1990, 432 s.

Zeki Taştan, *Türk Edebiyatında Tarihî Romanlar (Türk Tarihi İle İlgili, 1871-1950)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2000, 1330 s.

İsmail Karaca, *Türk Edebiyatında Tarihî Romanlar (Türk Tarihi İle İlgili, 1951-1960)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2004, 1795 s.

Selim ve Sultan III. Murat'ı, Sultan IV. Murat'ı, Sultan İbrahim'i, Sultan II. Abdülhamit'i eleştirirler. Bunun yanı sıra yazarlar, Osmanlı devletinin içinde bulunduğu durum, kötü yönetim, uygulanan yanlış politikalar, padişahları etkileri altında bırakan beceriksiz, bilgisiz sadrazamlar ve yine padişahlar üzerinde çok etkili olan haseki ve valide sultanlar hakkında ağır eleştirilerde bulunurlar.

Yıldırım Beyazıt ve 'fetret devrinin' konu edildiği *Yıldırım Beyazıt ve Timurlenk* ile *Yıldırım Beyazıt'ın Büyük Oğlu Emir Süleyman* ve asıl konusu İstanbul'un fethi olan *Fatih Feneri* romanlarında, Yıldırım Beyazıt'ın herkesi küçümseyen gururu ve içki ile kadına düşkünlüğü yüzünden, Timur'la yaptığı Ankara savaşını kaybettiği üzerinde durulur. Yıldırım Beyazıt'ın Osmanlılara verdiği zararın bu yenilgiyle de sınırlı kalmadığı, Ankara savaşından sonra ortaya çıkan ve 'fetret devri' diye anılan Osmanlıların çok zor durumda kaldıkları bunalımlı dönemin de sorumlusu olduğu üzerinde durulur. Yıldırım Beyazıt'tan sonra başa geçen büyük şehzade Emir Süleyman'ın da kadın, içki ve eğlenceye olan düşkünlüğünün, şehzadeler arasında yaşanan taht mücadelesinin, menfaat çekişmelerinin fetret devrini uzattığı ve yaşanan bu sıkıntılı yılların Osmanlıların zararına olduğu vurgulanmaya çalışılır.

Hurrem Sultan ve *Sencivanoğlu* romanlarında Kanunî Sultan Süleyman, *Dağlar Delisi* romanında yine Kanunî ve Sultan IV. Murat, *Sultanların Aşkı* romanında Sultan II. Selim ve Sultan III. Murat, *Lala Mustafa Paşa Kıbrıs Önlerinde*, *Zafire'nin Oğlu* ve *Kahramanlar Geçidi* romanlarında ise Sultan İbrahim hakkında eleştiriler görülür.

Ele aldığımız *Hekim Aşkı* ve *Trablus Çöllerinde* romanlarında ise Sultan II. Abdülhamit ve istibdat devri, uygulanan yanlış politikalar eleştirilir.

Çakıcı Mehmet Efe, *Dağlar Kralı* ve *Dağlar Raspotini Gâvur İmam* gibi bazı eşkıyaların hayatlarının anlatıldığı romanlarda da Osmanlı Devletinin uyguladığı bazı politikalarda görülen aksaklıklar, halkın devlete karşı duyduğu güvensizlik, buna paralel olarak da bazı efelerin halk arasında nam salması gibi konulara dikkat çekilir.

Bu genel değerlendirmeden sonra, incelediğimiz romanları tek tek ele alarak, yazarların ileri sürdükleri görüşleri, yaptıkları yorumları, ortaya koydukları eleştirileri göstermeye çalışacağız.

İstanbul'un fethinin 500. yıldönümünde yayımlanan *Yıldırım Beyazıt ve Timurlenk*⁸ romanının ön sözünde Münir Hayri Egeli, Yıldırım Beyazıt için şu

⁸ Haz. Kadri Yurdatap (Senaryo: Münir Hayri Egeli), *Yıldırım Beyazıt ve Timurlenk*, İstanbul 1953, 48 s.

yorumu yapar: “Bazı davaların isimsiz kahramanları vardır. Bazen bu adsız kahramanların kim oldukları dahi bilinmez. Bazen ise isimleri daha büyük bir adın muhteşem gölgesinde kaybolup gider. Yıldırım bu ayırmanın ne birincisine, ne de ikincisine giremez. Fakat, tarihçilerin çoğu onu Ankara muharebesinin bedbaht mağlubu, Niğbolu savaşının dünya değer galibi olarak anmaya alışmışlardır. Halbuki Yıldırım, bugünlerde Türk bayrağına girişinin beş yüzüncü yılını kutlamaya hazırlandığımız İstanbul’un fethini hazırlayan ve dört muhasarada da engeller yüzünden işini torununa bırakmış Türk büyüğüdür.”

Yıldırım Beyazıt’ın İstanbul’u alma hayalini ve bunu ne kadar çok istediğini sık sık vurgulayan yazar, bunun Yıldırım’ın Ankara savaşında Timur’a yenilmesi yüzünden gerçekleşmediğini ileri sürer. Yazar, Yıldırım Beyazıt’ın Timur’a yenilme sebebini de gururuna, kadın ve içkiye olan düşkünlüğüne, zevk ü sefa içinde yaşamasına bağlar: “Onun felâketini Despina ve Olivera hatunlar hazırlamıştı. İşrete, kibre, gurura ve sefahate alıştıran onlardı. Bunlar olmasaydı iki hükümdar birbirlerine belki saldırmaz ve Beyazıt, Sultan-ı İklim-i Rum olarak büyük kaderini tamamlardı.” (s.44-45)

Samih Nafiz Tansu, Yıldırım *Beyazıt’ın Büyük Oğlu Emir Süleyman*⁹ romanında içki, kadın ve sefahate düşkün olan Yıldırım Beyazıt’ın gururu yüzünden Ankara savaşında Timur’a yenildiğini belirtir.

Yazar, Yıldırım Beyazıt’tan sonra tahta çıkan büyük şehzade Emir Süleyman’ın da içki ve kadına olan zaafı yüzünden başarılı olamadığını vurgular ve Emir Süleyman’ın zayıf karakterinin, buna paralel olarak da kardeşler arasında yaşanan taht mücadelesinin, Osmanlıların yaşadığı ve biraz uzun süren ‘fetret devrinin’ önemli sebeplerinden olduğu üzerinde durur: “Taht peşinde koşmak onda ikinci bir şahsiyet yaratmıştı. Osmanlı tahtı iyi yetişmiş bir şehzadeyi ne yazık ki tanınmaz hale getirmişti. O, bu haliyle hiç şüphe yok ki Osmanlı tahtına lâıyk değildi. Çünkü ne Kara Osman, ne Orhan, ne büyük babası Murat Hüdavendigâr onun gibi değillerdi. Beş vakit namazlarında niyazlarında idiler. Yalnız babası, o da saraya Bizanslı prensesler girdiği günden beri değişmiş, içkiye, kadına düşmüştü. Babasını o hale getiren de Bizanslı kadınlardı. Hamam âlemlerini onlar icat etmişler, Türk’e yakışmayan âdetleri onlar, Osmanlı sarayına sokmuşlardı. Nihayet Yıldırım Beyazıt da harpten, darptan arta kalan zamanlarında eğlenmekte beis görmemiş, yaptırdığı Ulu Camiin nasıl olduğunu sorduğu müftüsü bile kendisine :

- Hoş oldu, iyi oldu sultanım amma, dört bir tarafında bir şey eksik kaldı? Deyince Yıldırım Beyazıt gayri ihtiyarî bu unutulmuş dört şeyin ne olduğunu sormuş, müftü efendi de büyük bir cesaretle:

⁹ Samih Nafiz Tansu, *Yıldırım Beyazıt’ın Büyük Oğlu Emir Süleyman*, İstanbul 1957, 271 s.

- Meyhane sultanım demekten de çekinmemişti. Sonra maksadını izah için şöyle ilâve etmişti:

- Öyle ya Sultanım, ruz-u şeb dahi mey ve dildalelerle geçirdiğiniz eyyamı, ruz-u mahşerde Cenab-ı Hak sormayacak mı diye hayal edersiniz. Böyle bir hükümdara öyle bir cami yaraşır!

Yıldırım Beyazıt gibi hadidülmizac, seriüttehevvur bir padişah bu haklı sözler önünde sükût etmiş, ses çıkarmamıştı. Emir Süleyman'a içkiye kadına düşkünlük rahmetli babasından intikâl eylemiş bir keyfiyetti. Amma, o da bu zevkini pek ileri götürmüş, dolu bardağı taşırılmıştı." (s.238-239)

İstanbul'un fethinin konu edildiği *Fatih Feneri*¹⁰ romanında Aptullah Ziya Kozanoğlu, Fatih Sultan Mehmet'i yücelttiği halde birkaç yerde Osmanlı İmparatorluğu'nun, kendisine göre aksak bulduğu yönleri, özellikle Yıldırım Beyazıt aleyhinde yorumlar yapar. Romanda, Şehzade Orhan'la konuşan Düzmece Mustafa (Düzmece Mustafa kılığına giren, gerçekte ise onun oğlu olan Korsan Orhan), avare yaşantısının sebebini Yıldırım Beyazıt'a bağlar: "... Kendilerine saygım, sevgim sonsuzdur! Fakat senin baban da dahil, biz hepimiz, onun Sırp Kırallığı kızı (Despina)'nın elinden şarap içmeye başladığı zamanlarda peydahladık. Sarhoş bir babanın, kanını tatlı bir şarabın uyuşturduğu bir aşk anında meydana gelen biz şehzadeler; kanımızda bazen bu şarabın uyuşukluğunu, bazen bu şarabın sarhoşluğunu, bazen bu şarabın taşkınlığını taşıdık. Yaptığımız işlere biz değil, bu şarap hâkim oldu. Bazen bir sultan, bazen bir meyhane düşkünü, bazen bir haydut, bazen da bir kadın gibi zayıf ve iradesiz, bazen bir kadeh şarap gibi çok hisli oluşumuzun tek sebebi budur. Bu haller bize hiç yakışmıyor, değil mi yavrum?" (s.36)

Kadınlara olan zaafı yüzünden Laskaridis tarafından tuzağa düşürülerek yakalanan ve bir bodruma kapatılan Düzmece Mustafa (Orhan), içinde bulunduğu kötü durumun nedeni olarak, kendisinin atalarına benzemesini görür: "- Pis ahlâksız! Sen kim, İstanbul'u alacak bir koca padişaha yardım etmek kim? İşte sen busun! Cinsine çekmeyen piçtir! Sarhoş Yıldırım Han'dan gelen dölden Hazret-i İsa çıkacak değil ya... Sen bir meyhane kaçkını, sen bir mezar kaçkını, sen kupadaki şarap gibi kâh köpüren, kâh sirke olan, kâh durulan, kâh durulan, kâh tatlı, kâh acı bir serserisin. Serserinin birisin sen... Hava ve hevesine mağlûp, iradesiz, hayvanlığı tuttu mu; insanlığını, vazifesini unutan bir zavallısın... Sana kurtuluş yok artık... Seksenlik bir moruk bile senin hakkından geldi..." (s.64)

Düzmece Mustafa (Orhan), Laskaridis'le konuşurken Yıldırım'ın Timur'a Ankara savaşında yenilmesini gururuna ve yaptığı hatalara bağlar: "-

¹⁰ Aptullah Ziya Kozanoğlu, *Fatih Feneri*, 4.bs., İstanbul 1952, 363 s.

Pederimin yenilmesine sebep; bizdeki hataların aynının kendisinde bulunmasıdır. Eğer şimdi İstanbul'a yürüyen yeğenimiz de bize çekmişse elbet o da yenilir.

- Sizde hata bulunur mu beyim? Sizin cesaretiniz, sizin aklınız, sizin iradeniz kimde var? Bakın biz maşallah birer tirit olduk. Sizse hâlâ dipdiri, elde kılıç ayaktasınız... Sizin ne hatanız olabilir ki?..

- Kadın ve şarap!

- Yıldırım Han da mı kadın ve şarabı severdi?

- Evet! Hem de nasıl? Bir insanda birçok kazanç ihtirasları uyandıran bu iki kötü nesneye bütün kalbiyle bağlanmıştı. Sırp Kırallı Stefan Lazareviç'in güzel kız kardeşi dilber Olivera'nın elinden şarap içmeye, billûr şarap kadehiyle birlikte aşk uğrunda kendinden geçmeye alışmıştı. Bu iki kötü ve uyuşturucu silâh, kendisinde mevcut ve bir hükümdara çok lâzım bazı değerlerin zayıflamasına sebep oldu. Bu sebepten Ankara muharebesinde cengi, Timurlenk'in istediği bir yerde kabul ederek aynı günde Çubuk çayı ovasında ve Timurlenk'in önceden ordusunu iyi bir şekilde tertiplelediği bir sahada cenk etti. Muharebeler içinde yetişmiş, kanla yoğrulmuş bir hükümdar için bu çok büyük bir hata idi. Aynı zamanda kendisine çok güveniyordu ki bu da ayrı bir hata idi. Halbuki ordusunda -beyleri Timurlenk'in ordusunda bulunan- Anadolu Türk askeri ve Kara Tatar dediğimiz Eskişehir ve civarında -Cengiz Han'ın Anadolu seferinden artakalmış- Moğollar vardı. Bu her iki asker de beylerinin sancağını Timurlenk tarafında görünce Osmanlı padişahına ihanet edip karşı tarafa geçiverdiler. Timurlenk, Türk ordusunu Anadolu içinde aylarca peşinde koşturup yormuştu. Daha evvel Çubuk çayını tutup su membalarını da kuruttuğundan Osmanlı ordusu yorgun ve bitkindi. Padişah babamız, herkesin kendisine ihanet ettiği bu muharebeyi küçük dikkatsizlikler ve hatalar yüzünden kaybetti. ..." (s.160-162)

Kanunî Sultan Süleyman döneminin anlatıldığı *Hurrem Sultan*¹¹ romanında Feridun Fazıl Tülbentçi, padişahlığı boyunca yaptığı başarılı işlerden dolayı Kanunî Sultan Süleyman'ı övmekle birlikte, bazı hatalarını da ortaya koymaya çalışır. Yazarın, Kanunî'nin hatalarının sebebi olarak gösterdiği Hurrem'e karşı tavrı olumsuzdur. Kanunî'nin üstün meziyetlerini bir bir sayan yazar, onun Hurrem'e olan zaafı yüzünden yaptığı yanlışları vurgular: "... Sultan Süleyman, Kanunî unvanını her bakımından hakkıyla kazanmıştı. İnşallah, ölünceye kadar da böyle devam eder, giderdi. Ebussuut Efendi, bir gün kendisine:

- Tarih, sizi bu unvan ile yâd edecektir.

¹¹ Feridun Fazıl Tülbentçi, *Hurrem Sultan*, 2.bs., İstanbul 1960, 320 s.

Demişti. Süleyman, bu sözlerden çok memnun olmuştu. ...

İşte, bütün bunlar, tebaasının Cihan Padişahı ve Kanunî unvanlarını verdiği Sultan Süleyman'ın, terazinin sevap kefesini doldurup taşıyordu. Hatası yok muydu? Elbette vardı. Ebussuut Efendi'nin:

- İnsanlar, padişah da olsalar, hatadan sâlim değillerdir.

Sözü, Sultan Süleyman için de muteberdi. En büyük hatası, Sultan Yıldırım Beyazıt'tan beri gelen gelenekleri bozarak, nikâhına aldığı Hurrem Sultan'ın kınalı parmaklarını devlet işlerine sokmasına engel olamaması idi. Onu hâlâ derin bir aşkla seviyordu. Aralarındaki bağ o kadar kuvvetli idi ki, bunu kimse koparamamış, koparmağa cesaret edenler, cüretlerini başta İbrahim Paşa olmak üzere hayatları ile ödemişlerdi. Padişahıktan sonra, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki en büyük nüfuz sahibi, sahib-i devlet diye anılan veziriâzam değil, haseki sultandı. Geniş ve gizli bir teşkilâta da mâlik olan Hurrem, devletin her umuruna rahatça müdahale edebiliyordu. Akıl hocalarından ders ala ala, ince zekâsını işlete işlete, bazen padişahı bile kendi fikirlerine imale ettiği oluyordu. Buna ait sayısız misaller ve hâdiseler vardı. Meselâ, Veziriâzam Lütü Paşa'nın azlinde oynadığı önemli rolün, kimse, hatta padişah bile farkına varamamıştı. ..." (s.252-253)

"... Hâlâ Hurrem'i suçlu bulmuyor, belki de bulmak istemiyordu. Roksolan, koca Osmanlı İmparatorunu büyülemiş, aşkının âdeta esiri etmişti. Yeryüzünde kendisine ondan yakın kimse olmadığını sanıyor:

- Hurrem benim herşeyim.

Diyordu. Belki hakkı da vardı. Fakat bu yakınlık, bir imparatorun şanlar ve şerefle dolu olan mazisini lekeliyordu ve belki daha da lekeleyecekti." (s.292)

Aptullah Ziya Kozanoğlu, *Sencivanoğlu*¹² romanında, kahramanlar vasıtasıyla Osmanlıların aksayan yönleri hakkında ağır eleştirilerde bulunur. Yazar, Osmanlı saraylarındaki haremağalarının oynadıkları menfi rollerle ilgili görüşlerini roman kahramanlarından Funda Mehmet'in ağzından şöyle dile getirir: "Şu İstanbul'u almakla çok kötü şeyleri de birlikte almışız. Sırf padişah cariyelerine bekçilik etsinler diye hareme doldurulan bu hadım edilmiş zavallılar, her verilen doğru-yanlış emre <Eyvallah> dediklerinden, Sultanlar bunların eliyle koca bir devleti idare etmeyi kendi çıkarlarına daha uygun görüyorlar. Bizlere gayrı bu Osmanoğulları padişahlığında ekmek yok!..." (s.57)

¹² Aptullah Ziya Kozanoğlu, *Sencivanoğlu (Afrika'da Türk Korsanları)*, 4.bs., İstanbul 1957, 164 s.

Yazar, Kanunî hakkındaki bazı olumsuz görüşlerini de Pirî Reis'e mâl ederek, Sencivanoğlu'nun ağzından verir: "Bir gün dayım Pirî Reis demişti ki: - <Oğul! Herkes başına geleceği, kendi çürük yönünü bilir... Onun için çevresindekilerin gözünü boyamaya kalkar... Irz düşkününü, uçkur esiri mahalle imamı en çok mahallede baskın yapıp zampara avlamaya çıkar. Nefsini satan karı mahallede ne kadar orospu varsa bilir. Kilit kıran hırsız için diğer bütün hırsızlar namussuzdur, onları yakalatmaya uğraşır ve bu sanatı iyi bildiği için de pekâlâ başarır... Kendi oğullarını, kardeşlerini bile Padişahlık hırsı için gizlice boğduran zalimler <Kanuni>, <Âdil>, gibi soy adları alarak halkı kandırmaya çalışırlar...> Pirî Reis bu son sözü ile halkın kanun ve adalet sever bir padişah sandığı Sultan Süleyman'ın bir evlât katili olduğunu bana anlatmak istiyordu." (s.165)

Yazar, Sencivanoğlu vasıtasıyla, önemli yerlerin yönetimlerine aslen Türk olmayanların getirilmeleri ve bu şahısların yaptıkları haksızlıklar konusunda da yorumlar yapar: "... Burada da bir kâfir dönmesini Mısır'a yeni vali yapmışlar. Adı üstünde Dukakinoğlu Ahmet Paşa... Büyük amcam Kemal Reis'in deniz cenklerinde esir alıp sultanın babasına hediye ettiği köle bir dükün oğlu. Zahir herif ya bu kuyruk acısı, ya Portugal hazinesi üstüne konmak kaygısıyla hiçbir suçu olmayan amcam Pirî Reis'i Mısır zindanlarına tıktı. Türk korsanlarının başına, Mısır valiliğine daha önce babasını Türk korsanlarının esir aldığı bir vali koyanlar yansın bu olaylara..." (s.118)

Feridun Fazıl Tülbentçi, *Sultanların Aşkı*¹³ romanında, Sultan II. Selim ve Sultan III. Murat'ın içki, kadın ve eğlenceye düşkünlükleri, devlet yönetimindeki zaafı üzerinde durur. Vezir Şemsi Paşa'nın, halkın Sultan III. Murat'a gösterdiği sevgi tezahürlerini abartması karşısında yazar şu yorumu yapar: "... Halbuki, Kanunî Sultan Süleyman sefere çıkarken yollara dökülen binler ve on binlerce İstanbullu, haçeresi yırtılırcasına bağırır: <Seni Allah korusun, padişahım!> nidaları göklere yükselirdi. Ona şan ve zafer dileyen gün görmüş ihtiyarların gözyaşları uzun beyaz sakallarına dökülürdü. Fakat Murat, büyük babasına değil, aşk, şiir ve musikiden başka bir şey düşünmeyen babası Selim Han'a çekmişti." (s.280-281)

Yazarın, dikkat çektiği diğer bir nokta da Osmanlı padişahlarından ilk defa Sultan III. Murat'ın Şemsi Paşa vasıtasıyla rüşvet alması olayıdır: "... Bir gün ne yapmış yapmış, padişaha kırk bin altın rüşvet kabul ettirmişti. Huzuru hümayundan çıkar çıkmaz doğru konağına gelmiş, Kethüdası Koçu Bey'e müjde vermişti:

¹³ Feridun Fazıl Tülbentçi, *Sultanların Aşkı*, İstanbul 1952, 464 s.

- Nihayet Kızıl Ahmetlilerin intikamını Âl-i Osman'dan aldım. Onlar vaktiyle bizim nasıl harap olmamızı hazırladıysa, ben de onların esbâbı hârabisini hazırladım.

Koçu, efendisinin ne demek istediğini pek anlayamamıştı.

- Nasıl hazırladınız?

Şemsi Paşa gülüyordu:

- İrtişaya dadandırdım. Kırk bin altın büyük lokma idi, yutturdum. Bundan sonra da rüşvet almaktan geri kalmazlar, irtişa ile de devletleri sebat bulmaz. ...

Rüşvet olayı pek gizli tutulmuş olmasına rağmen duyulmuş geniş ve derin yankılar uyandırmıştı. ..." (s.255-256)

Yazar, roman boyunca bazı devlet adamlarının ve haremdeki padişaha yakın kadınların iktidar mücadelelerini de göstermeye çalışır.

Aptullah Ziya Kozanoğlu'nun, Osmanlılar hakkında ağır eleştirilerde bulunduğu bir diğer roman Sipahi isyanı ve Celâfî ayaklanmasının işlendiği *Dağlar Delisi*¹⁴ romanıdır. Yazar, Osmanlı İmparatorluğu ve devlet yönetiminin aksayan yönleri, padişahların yaptıkları hatalar gibi konularda bazen roman kahramanlarının ağzından bazen de kendisi ağır eleştiriler yapar.

Roman kahramanlarından Sultan IV. Murat'a olumsuz bir karakter çizen yazarın devlet yönetimi hakkındaki görüşleri de menfidir: "Küçük yaştan beri etrafında dönen saray entrikaları, vezir ihtirasları, sipahi, yeniçeri isyanları, ufak bir sebeple uçurulan başlar, saraydan kaldırılıp zindanlarda boğulan padişahlar onda insanlara karşı bir ürkeklik, nefret, düşmanlık uyandırmıştı. Genç padişah bu sebeple haşin olmuştu. Her şeyin ezmekle, öldürmekle, tepelemekle üstesinden geleceğine inanmıştı. Belki de haklı idi." (s.18)

Yazar, sadrazam Hafız Paşa'nın, gözleri önünde katledilmesi olayı ile Sultan Murat'ın karakteri arasında bir bağ kurar: "Padişah bile yüzünü örtmüş, gözlerinden akan yaşları göstermek istemiyordu. İçağaları, divandaki herkes ağlıyordu. Fakat bu ağlayış padişahın son ağlayışı idi. Bundan sonra bütün millete kan ağlatacak bir zalim doğuyordu.

... Yüzüne tuttuğu mendilin arasından padişah bu korkunç manzarayı arada bir elinde olmayarak gözlüyordu. Küçük yaşından beri aldığı terbiye, gördüğu, duyduğu ölüm hikâyeleri onda sinsî bir cellât ruhu yaratmaya başlamıştı." (s.35)

¹⁴ Aptullah Ziya Kozanoğlu, *Dağlar Delisi*, 2. bs., İstanbul 1953, 293 s.

Yazar, eğlenmek için Velvele, Şekerpare gibi kadınların bulunduğu konağa giden Sultan Murat hakkında şu yorumda bulunur: “Dördüncü Murat garip huylu bir padişahı. Eyüpte, Boğaz’da, Samatya’da yalnız kendisine mahsus has bahçeleri varken birinin peşine takılır, eğlence ve safa kodoşu İstanbul’un en düşük ahlâklı adamlarının konaklarına gider, yer, içerdi.

Daha çocuk denilecek yaşta içki ve safahat, arslanlar gibi sağlam vücudunu kemirmeye başlamış, görenlerin uzaktan bakmağa kıyamadıkları, bu çınar ağaçları gibi heybetli muazzam vücudu içkiler, civan sohbetleri içinde çürümüştü.” (s.50)

Yazar, Kösem Sultan’ın bile Sultan IV. Murat’tan çekindiğini belirtir: “Cihan Padişahının anası Kösem Sultan bile birdenbire kabak çiçeği gibi açılan, pençeleri sertleşmiş arslan yavrusu gibi kükreyen ana değil, babası bile mezardan kalksa tekrar bir tekmede içeri fırlatacak kadar gözleri kara olan oğlundan yılmıştı. Hani sipahi isyanı oğlunun başını alsa pek gam çekmeyecekti.

Dördüncü Murat Han, ne babaları gibi kadın karşısında yüreği yumuşayan, ne kardeşleri gibi Yeniçeri ve Sipahi isyanlarından korkan bir yiğitti. O eşkıyalar gibi merhametsiz, cellâtlar gibi amansız zehir katil yaratılışlı bir padişahı.

Kösem Sultan bu kan dökme arzusunun oğluna kendisinden geçtiğini biliyordu. Oğlu hiçbir insan zaafı için baş verecek kimselerden değildi. Ufak bir şüphe içinde kalmaması, geceleri rahat rüya görebilmesi için dahi rastgele adam başı alacaktı.” (s.65)

Yazar, Sultan Murat nezdinde, Osmanlı padişahları hakkında da bazı görüşler bildirir: “... Murat Han babaları gibi zalim, eşkıya bir padişahı. Osman oğulları senelerden beri karılarını Rus, Rum, Sırp, Kafkasyalı yabancı esirlerden seçtikleri için bu anası, babası belirsiz, sütü bozuk kadınlardan doğan çocuklar da kıraç tarlada yetiştirilmiş bodurlaşan değerli buğday sapları gibi zamanla bozulmuş bodurlaşmışlardı. Atı, ineği, tavuğu gibi padişahları da dejenere olmuştu bu milletin.” (s.68)

Yazar, roman kahramanlarından Şekerpare’nin ağzından, huylarını Kösem Sultan’dan aldığını ileri sürdüğü Sultan Murat’ı ve devşirme yöntemini şöyle eleştirir: “... Murat Han anasından kahpeliği almıştır. Babasından aldığı erkekliliği kavgada, anasından kazandığı kahpeliği de sarayda adam boğazlatmakta kullanacaktır. Kişi; herkesi kendisi gibi bilir. Bak ne derler:

- Siz Anadolu beylersiniz <Türk milletinin özü, kökü, ruhu> sizdedir. O sizin isimlerinizi bütün saraydaki gâvurdan dönme köleleriyle ağız birliği edip değiştirdi. Kendisi eşkıya ruhlu iken o size <Eşkıyalar> der. Kendisi zorba iken

o size <Zorbalar> der. Memleketin başına gelmiş ve gelecek her kötülük sizden, her iyilik de saraydan gelmiştir ona göre.

Bu memlekette vezir, serdar, sadrazam, defterdar hep anası, babası belirsiz küçük yaşta saraya köle diye alınmış piçlerden seçilir. Hiçbir Anadolu Türk uşağının başa geçirildiğini duydunuz mu? Padişah kendisini, sarayını, hatta bu memleketi yeniçeri denilen anası, babası belirsiz bir sürü köle ile korur. Bu veledi zinalar tek şey bilirler. Ocaklarını, alacaklarını. Yeniçeri yalnız ulûfesiyle, ocağını korumak için isyan eder. Bak zavallı Genç Osman'ı sipahiler onlara emanet ettikleri halde nasıl paraladılar. Hem de ahlâksızca bir şekilde. Hayalarımı sıkarak.” (s.69)

Yazar, sipahi ve yeniçeri arasında Davut'un ağızından karşılaştırmalar yapar. Davut, tedbir olarak Sultan Murat'a, yeniçerileri ortadan kaldırıp, sipahilere sırtını dayamasını tavsiye eder: “-Tekmil devşirme yeniçeri taifesini kılıçtan geçirip Anadolu askeri Türk çocuklarından yeni bir askeri ocağı kurmak. ...

- Türk askeri baş olacak adamın değerine, bilgisine, hizmetine, adalete boyun eğer. Adaletsiz padişah ile sureta ona boyun eğmiş kölelerden kurulan devlet böyle neticelere gider.

- ... Türk milleti âciz, sarsak, tembel baş istemez... Erkek millettir... Kalleş, karı, kız oyuncağı, menfaat düşkünü, karındaşını, arkadaşını devlet hazinesinden beleşe besleten baş istemez.” (s.77)

Yazar, Sarı Mehmet'e yazdığı mektup vesilesiyle Sultan Murat'a özeleşiri yaptırır: “... Senin kalbini bilerek kırdım! Sen karşımda kusurlarımı büyüten bir dev aynası gibi duruyordun... Seni kırarak... Seni kendimden uzaklaştırarak kusurlarımı da gizleyebileceğimi zannettim! Rakı içmeye bayılırken rakı içmeyi yasak ettim!... Ben afyon alırken siz Türklerin tütün dediğiniz <Berktenbakûyü> mekruh yaprağı yasak ettim... Ben her türlü zevk ve sefa içinde, yüzlerinin güzelliğinden ve riyakâr dillerinden gayrı meziyetleri olmayan bir sürü serseriye kendime musahip seçerken sen gibi tok sözlü, altın kalpli gece yoldaşımı mahsus yanımdan kaçirttim. ...” (s.146)

Yazar, Katırcıoğlu ile konuşan Sarı Mehmet vasıtasıyla da Sultan Murat'ı eleştirir: “Murat Han için musahip diye şerefli bir insan yoktu. Hatta vezir, sadrazam, hatta şeyhülislâm olarak da şerefli bir insan yoktu. O yüzünde arslan maskesi ile dolaşan maskara bir köçektir. Musahiplerini, vezirlerini, kadılarını bile köçek sınıfından seçmek istedi.” (s.148)

Yazarın, Kösem Sultan hakkındaki görüşleri de menfidir. Yazar, sık sık Kösem Sultan nezdinde, devlet yönetiminin bozuk yönleri hakkında ağır eleştirilerde bulunur: “... Kösem Sultanın da hani pek gam çektiği de yoktu. On

seneye yakın idare ettiği memleketi bu dik kafalı, eşkıya kılıklı, asker yaradılışlı oğlu yirmi yaşına basar basmaz elinden alıvermişti. Hani yeniçeriler vücudunu izale ediverseler yerine geçecek küçük kardeşlerini yine Kösem Sultan idare edecekti. O devirlerin şanıandı. Babası oğlunu, oğlu babasını, kardeşler birbirini, analar, kudurmuş kediler gibi yavrularını öldürürlerdi. Tek; bir ucu Mısır, bir ucu <Rusu menhusun> Moskova ovasına dayanan Kırım, bir ucu İran, bir ucu Nemçe'nin Viyana şehrine dayanan yüce imparatorluğun idare dizginlerini elde tutabilmek için her alçaklığı, her zalimliği yapmaya, her şeyi olmaya razı idiler." (s.23-24)

Yazar, olumsuz bir karakter çizdiği Kösem Sultan hakkında, roman kahramanlarından Şekerpare'nin ağzından şu yorumda bulunur: "<Kösem Sultanın babası Bosnalı bir Rum papazdır ağa! Asıl adı Anastasya'dır. Kendisini halen Bosna'dan ziyarete gelen Rum kadınları onu, Nasya diye çağırırlar. Babasından küçük yaşta öksüz kalmıştır. Bosna beylerbeyine işvesi, cilvesiyle yanaşmış, oradan da padişah Sultan Ahmet'e cariyeye olarak gönderilmiştir.> Az kullanılmış olarak...

En sıkıntılı anında bile yüzünde yapma bir neşe ile gezmesini, tatlı sesi ile şarkılar söylemesini, işveli oyunlar ile bel kıvrmasını, tatlı diliyle on altı yaşındaki çocuk Sultan Ahmet'i kandırmasını bilen, erkek kandırmayı ninesinden, anasından, teyzesinden bir sanat halinde öğrenen bu Rum kahpesi bugün Murat Han'ın anasıdır. Ve bu kocaman padişahlık bir Rum kahpesinin elindedir." (s.68-69)

Yazar, sadrazam Hafız Paşa vesilesiyle de idare tarzındaki bozuklukları, beğenmediği yönleri eleştirir: "... Dördüncü Murat kötü kötü bu zavallı Hafız'a baktı. İstanbul'daki bir isyandan bile haberi olmayan bu veziriazamı kendisi bu yere çıkarmıştı.

Elbette onun da düşüncesi padişahıtan başka bir şey olamazdı. Memleketi, askeri, ulemayı düşünecek ne vakti vardı, ne de aklı... Tecrübesi kıt bu Hafız'ın, padişahın hoşuna gitmek için körü körüne hizmetten başka ne kabahati vardı? Yıllar boyu Osmanlı İmparatorluğu böyle idare oluna gelmişti. Böyle de idare olup gidecekti. Devlet büyükleri halka değil, kendilerini o yere tâyin edene kölelik, kulluk edecekler, memlekette bir yol mu yapılacak, bu yol padişah sarayına giden yol olacaktı. Memlekette bir bina mı yapılacak, bu bina padişahın işine yarar bir bina olacaktı. Hatta memlekette bir köçek mi oynatılacak, bu köçek bile padişahın huyuna, suyuna lâtif ve nazlı arzusuna göre göbek atacaktı. Bu zavallı Hafızın ne günahı vardı bu işte? O iyi bir köle idi." (s.26-27)

Yazar, Recep Paşa'yı kullanarak, eski dirayetli padişahlar ile Sultan Murat'ı karşılaştırır: "Recep Paşa; ne Fatih Sultan Mehmet'i, ne Yavuz Sultan

Selim'i görmüştü. Bu iki zorlu padişahın <Kul glû> ettikte nasıl kılıca el atıp oracıkta kırıverdiklerini bilmiyordu.

O, kul taifesi elinde oyuncak, kalleş vezirler elinde kukla, kahpe saray cariyeleri elinde budala padişahları göre gelmişti.

Kısa aklı ile bu genç, tecrübesiz padişahı da korkutup yeniçeri ve sipahileri yalnız kendisinin çekip çevireceğine inandırmak, böylelikle emrine almak istiyordu.” (s.81)

“... Kısır aklı; gördüğü ve bildiği usullerden gayri bir şekilde devlet idare edebileceğine eremeyecek kadar zayıftı.

Ondan önceki sadrazamların, vezirlerin devlet politikasında belledikleri tek marifet, padişahın çevresindeki musahiplerini, değerli nedim ve vezirlerini ortadan kaldırmak, padişahı kendisini kullanmaya mecbur etmektir...” (s.94)

Yazar, roman kahramanlarından Sarı Mehmet ve Şekerpare'nin ağzından saray çevresi ve Anadolu arasında kıyas yapar: “- Sipahilerin istediği; rüşvet alınmasın, bir yere tayin olunana günahsız, sorgusuz sualsiz azil olunmasın, kılıç, zeamet, tımar sepete girmesin. Cenkte yararlık gösterenlere hakları verilsin. Vergiler, haraçlar çoğaltılmasın idi. Bunlara kim hayır der?”

- Her yaptığı işin, her söylediği sözün bir İlhamı Rabbanî olarak ortaya geldiğine inanan, bütün Müslümanların halifesi olduğunu bilen Cihan Padişahına lalaları, <Sizden hata sudûr etmez, sizden zuhur eden şeyler suretâ yanlı ve hatalı bile gözüксе derununda mutlak bir hikmeti hafiyeye vardır> diye öğretmişlerdir. Hiç Cihan Padişahı, kulunu dilediği anda dilediği kadar harcedemezse, bunu hoş görür mü?” (s.61)

“- Neden sipahi beyleri böyle gülünç adlarla Cadı, Kel ve Eşkya diye anılırlar? Anadolu uşaklarını neden hor görürler bu İstanbul veletleri?

- ... Siz bizi aşağılık görür, bu lâkapları takarsınız. Siz yalan söylersiniz. İstanbullular kalleştir. Bu memleketi İstanbul'un kalleşliği batıracak.” (s.63)

Yazar, sürekli Sultan Murat'a dalkavukluk edenleri hoş karşılamayan Sarı Mehmet vasıtasıyla yine saray ve Anadolu kıyası yapar: “Bütün bu gösterişler Sarı Mehmet'i sıkmaya başlamıştı. Bir adamın durmadan bir şey yapması geri kalanların da yalnız onu alkışlamakla vakit geçirmesi, Anadolu uşaklarının hoşlanacağı bir eğlence değildi.” (s.129) Sarı Mehmet, cellât Kara Ali ile konuşurken de saray hakkında yorum yapar: “- Er meydanı değil! Kahpe meydanı bu saray! ...” (s.134)

Yazar, Anadolu'da çıkan isyanı bastırmak üzere, bazı tedbirlere başvurmaya vesilesiyle, saray hakkında ağır eleştiride bulunur: “... Fakat kancık

ruhlu, canavar yaradılışlı karılar elinde idare edilen saray, Üsküdar'a doğru yürürken bu Anadolu ordusunu hiçbir erkeğin aklına getirmeye cesaret edemediği bir kahpelikle arkadan vurmaya karar verdi.

... Şeytanın bile aklına zor gelecek bu kancıkça karar erkek oğluna pek aptalca görünür fakat İstanbul'daki sarayda padişah koynuna girip ihsan almak için sıra bekleye bekleye yetişen aşifteler insan ruhunu çok iyi öğrenmişlerdi. Her halayık daha göğsü kabarırken ilkönce kendisini yetiştiren kalfayı atlatıp padişah koynuna giriyordu.

Her yetiştirme de, bir köpeğin bile duysa kusacağı bu iğrenç ruhu taşıdığından gizli fermanlar alır almaz efendilerine hıyanet edip yerine geçmeğe can attılar.” (s.187-188)

Yazar, Evliya Çelebi vasıtasıyla, sarayın Anadolu'ya bakışını verir: “... İstanbul ve saray, Anadolu beylerini çekemez. Size de ilkönce isyan eden Celâl Bey'in adına (Celâlî) derler. Aslında arif olan Kara Haydaroğlu Beyimin mi, Celâl Beyinin mi yoksa kimin eşkıya olup bu milleti soyduğunu bu Anadolu konaklarını yıktığını bilir.” (s.199) Yazar, bu konu hakkında kendisi de yorum yapar: “Osmanoğullarının gâvur karıları elinde oyuncak olduğu günden beri Anadolu bir kere <Celâl> Beyin bayrağı altında ayaklanmış, adı (Celâlî) olmuş, o günden bu yana oturamıyor, uyuyamıyor, kendi memleketinde silâh omuzda serseriler gibi gezerek arada bir kendi kalelerini, kasabalarını yakıp yıkıyor bu zengin millet bir felâkete doğru gidiyordu.” (s.206) İbşir Paşa ile konuşan Katırcıoğlu da şu görüşü ileri sürer: “... Bu milleti siz soyarsınız biz soydu oluruz. Bu kasabaları siz yıkarsınız biz yıktı oluruz. Siz birbirinizi Celâli diye kırarsınız, bize Celâli derler. İstanbul'a varınca senin de başını alırlar, korkma!” (s.224)

Yazar, Vardar Ali Paşa ile konuşan Katırcıoğlu'nun ağzından, sarayda yetişenler hakkında şu yorumda bulunur: “Kancık olurlar... Ya adamı arkadan vurur, ya yarı yolda bırakırlar!” (s.211) “... Sarayda âdettir. Ana oğlunu boğar!” (s.215)

Katırcıoğlu, Vardar ve İbşir Paşalar arasındaki savaşı izlerken de şöyle der: “- Ha Vardar! Ha İbşir!... İki de sarayın yetiştirdiği yaban tohumu köleler! Ben onları değil... Bir Rum papazının kızı olan Valide Sultanın deli oğluna para ve tombul kadın yetiştirmek için birbirinin kanına giren şu zavallı Türk milletine acıyorum!” (s.219)

Saraya karşı Anadolu'da baş kaldıran Kara Haydaroğlu ısrarlara rağmen İstanbul'a gitmeyip Anadolu'da kalmaya karar verir: “Kalleş yuvası şehirde bizi uykuda basarlar... Tedbir budur ki, Anadolu'da Türk milletine dayanıp

Osmanoğlunu İstanbul'da hapseylesin. Bu kötü kalpli kalleş saray uşaklarının kökünü kurutmaktır, diyordu. ...

- Bu saray uşakları kalleşliği meslek edinmişlerdir! dedi. Başka cenk bilmezler..." (s.227-228)

Yazar, Küçük Çavuş Paşa'nın ağzından, Kara Haydaroğlu'nun Anadolu Beylerbeyliğine getirilmesini istemeyen yeniçeri ağalarının Anadolu'ya bakışını verir:

"- Beyim, bizim işimiz gücümüz yalan dolan! Sözde sarayda Musa Ağa'dan gelen mektup üzere Anadolu Beylerbeyliğinin size verilmesi görüşülmüş, kadı ve şeyhülislâm rıza göstermişler. Amma yeniçeri ağaları, Bektaş Ağa, Koca Musluhiddin Ağa söze gelip <Olmaz demişler!> Türklere sancak ve tuğ verilip ırzı namusu devlete terk olunmaktadır. Bu yol ile her Celâliye mansıp verir de bu kapı bir kere açılırsa bir daha Anadolu'yu susturamayız. Cesur ve fettanlar baş kaldırır, memleket harap olur, demişler." (s.229)

Yazar, Sultan Murat'la konuşan Koçi Bey vasıtasıyla, devlet yönetiminin bozulmasına sebep olduğunu düşündüğü Kanunî Sultan Süleyman'ı da eleştirir: "Padişahım, sultan dedeniz altmış yaşına vardıkta cümle usul ve kaideyi bozdu. Devlet kemalini Kanunî Sultan devrinde buldu, fakat zevali de aynı çağda başladı: Arslan olmayan arslan adı alır. Kamburlar güzel kadınlara bayılırlar. Kanunu bozan da Kanunî adını alarak kendini ve halkı aldattı.

Kanunî Sultan Süleyman'a gelinceye kadar, hatta Yavuz Sultan Selim bile kendileri divana çıkarlardı, halkın ve ordunun işlerini kendi gözleri ve kararları ile görürlerdi. Halk padişahı, padişah halkı tanırdı." (s.103-104)

"- Kanunî Sultan dedeniz padişahların divana başkanlık etmesi usulden iken kendini saltanattan çeke çeke Türk yiğitlerini, ileri gelen ümerayı değil, beylerbeyi ile bile tanışmak fırsatını kaybetti. Bu kaybı ile birlikte halk ile padişah arasındaki sevgi de kayboldu.

- İkincisi usûl bu idi ki iş bilir, tecrübeli, sancak beyliklerinde, vezirliklerde bulunmuş kimselerden veziriazam seçilirken, gençliğinde tanıştığı, tek meziyeti mahub yüzlü ve güzel keman çalmak olan kölesi İbrahim Paşa'yı birdenbire veziri azam yapıp kendisine vekil eyledi. Devlet, ordu idaresi bilmeyen bu vezir Viyana önlerinde Türk ordusunun yenilmesine sebep oldu. Bu zavallı köle, kendini veziriazam görünce devlet işlerini kendinden cahillere, bilgisizlere vermeye mecbur kalmış, işleri anlayan tecrübelilere sorup kendi cehaletini meydana vurmak istememiştir." (s.106)

“... İmdi üçüncü hataları budur ki padişahım, Rüstem Paşa, anasına çekip, içki ve safahattan gayri kaygısı olmayan ve af buyrun <Sarhoş> lâkabı ile anılan kayın biraderi Şehzade İkinci Selim padişah olsun diye yeniçerilerin ve halkın sevdiği arslan gibi iki şehzadeyi Sultan Mustafa’ya ve Beyazıt’ı, Kanunî dedeniz yanında gammazladı. Padişah hazretleri birini kendi çadırında gözü önünde, birini de Acem Şahına rüşvet karşılığı ağırlığınca altın verip boğdurttu. İki evlât katili padişahın bu adaletsizliği de devletin böyle kısa zamanda çökmesine sebep oldu.” (s.107)

Yazar, Sultan IV. Murat döneminde devlet yönetiminin iyice bozulduğu, rüşvetin iyice yaygınlaştığı görüşünü de padişahla konuşan Sarı Mehmet’in ağzından verir: “... Gel gör ki bugün 60 bin değil, 6 floriye 6 sipahi rüşvet verip mesleğe girer. Beş bin beş yüz floriye kadılık, on bin floriye beylerbeylik satılır. Ve ne gariptir ki bu kadılar ve beylerbeyler ki, sizin namınıza adalet tevzi ederler, siz bunları tanımazsınız, yüzlerini görmüş değilsiniz!” (s.108)

Romanda Sultan İbrahim hakkında da ağır eleştiriler bulunur: “... Yirmi beş sene karanlık bir odada <Ha bugün ölüm haberim çıkacak!> diye Kara Ali’yi korku ve heyecan içinde tek başına bekleyen Sultan İbrahim’in aklı zayıftı. Rum anası Kösem Sultan’dan oğluna şehvet hırsı da geçmişti. Günde yirmi cariyeye ile oynaşır gene doymaz, sonunda halsiz düşer, bayılır, tekrar ayılınca kadar cariyeler başucunda nöbet beklerlerdi.

Bir gün bu deli padişahın aklında şahane bir fikir doğuverdi. Bu fikrin doğması ile birlikte, tekmil Anadolu kölelikten yetişme vezirleri dahil ayaklandı.

Deli, yirmi cariyeye ile oynaşır didinip emek harcamaktansa yirmi cariyeye bedel boylu boslu şişman bir kadın bulup şehvet ateşini bu şişman kadın üzerinde söndürmeye karar verdi.

<Kande şişman hatun var ise sarayı hümayuna gönderilmesini...> ferman eyledi. ...” (s.183)

*Zafire’nin Oğlu*¹⁵ ve onun devamı niteliğinde olan *Kahramanlar Geçidi*¹⁶ romanlarında Zuhuri Danışman’ın Sultan İbrahim’e karşı tavrı olumsuzdur. Yazar, bazı tuhaf halleri olması, kadınlara olan zaafı, zevki için samur ve amber vergileri koyması, çok israfa bulunması, devleti iyi yönetememesi ve pek çok konuda Cinci Hoca’nın etkisi altında kalması gibi sebepler vesilesiyle Sultan İbrahim’e eleştirel bir gözle bakar. Yazarın, Sultan İbrahim’i etkisi altında bırakan softa Cinci Hoca hakkındaki görüşleri de menfidir. Yazar, Sultan İbrahim ve Cinci Hoca hakkındaki olumsuz düşüncelerini, gerek

¹⁵ Zuhuri Danışman, *Zafire’nin Oğlu*, İstanbul 1958, 224 s.

¹⁶ Zuhuri Danışman, *Kahramanlar Geçidi*, İstanbul 1958, 230 s.

kahramanlarının ağzından, gerekse kendi yaptığı yorumlarla, iki roman boyunca ortaya koyar.

“... Halbuki Sultan İbrahim zamanında Sadrâzam Kara Mustafa Paşanın memleket işleriyle müstakil olarak çalışmasına imkân kalmamıştı. Valide Sultan, Kızlar Ağası hatta bir çok zaman saraydaki gözde cariyeler, hasekiler bile Sadrâzama emir vermeğe kalkışıldılar.

Kara Mustafa Paşa bu vaziyetinden çok üzüntü çekiyordu. Bir de son zamanlarda Cinci Hoca türemişti. Evvelce saraya nasıl girdiğini anlattığımız Safranbolulu softa Hüseyin Efendi kısa bir zamanda sarayın en nüfuzlu adamı olmuştu. Hele Padişah Sultan İbrahim’in yanında çok kıymetli idi, bir dediği iki olmuyordu. Bu yüzden Cinci Hoca da büsbütün şımarmıştı. ...” (*Zafirenin Oğlu*, s.3)

“... Cinci Hoca hükümdarın en yakın adamı idi. Her gün, her gece durmadan Padişaha efsunlar yapıyor, okuyup üflüyordu. Sultan İbrahim bu cahil softanın Kenzülârş dualarından, garip ve manasız kelimelerle okuduğu acayip dualardan hoşlanıyor, ferahladığını zannediyordu.

Hafakanlarının, iç sıkıntılarının hocanın efsunuyla geçtiğine iyiden iyiye inanmış olan Sultan İbrahim, Cinci Hoca’ya herkesten fazla itibar ediyor, onun bir dediğini iki etmiyordu.” (s.14)

“... Hoca’nın konağı sabahtan akşama, hatta gece yarısına kadar durmadan dolup boşalıyordu. Sarayla, devlet kapısı ile işi olan herkes, Cinci Hoca’nın nüfuzundan istifade etmek için bu konağa koşuyordu.

Asıl garibi şu idi ki, padişah ve saray, Hocanın hiçbir istediğini reddetmiyor, onun arzusuyla en mühim memuriyetler şuna buna veriliyordu. Şüphesiz Cinci Hoca bu gibi işleri bedava yapmıyordu. En küçük bir tayin işinde dahi rüşvet almadan bir iş görmüyordu. ...” (s.19)

Yazar, Sultan İbrahim’in bir ara tutulduğu şişman kadın merakına da değinir: “Tabîî ya.. Ben bunu çoktandır düşünüyordum. Küçük kadın, küçük zevk. Şişman kadın büyük zevk.. Nasıl? Doğru değil mi?

- Tabîî ya, tabîî ya.. Şimdi derhal emrediyorum, İstanbul’un en şişman kadını aransın ve bulunsun bugün istiyorum, bugün akşama kadar. Anlaşıldı mı?

Sultan İbrahim’in yeni merakı, acayip zevki birdenbire konakta ağzından ağıza, kulaktan kulağa yayıldı. Fısıltılar, gülüşmeler, endişeler aldı yürüdü. Fakat bir taraftan da şişman kadın aranması da başladı. ...” (s.29)

Yazar, Sultan İbrahim'in yaşadığı hayatı da göstermeye çalışır: "... Hükümdar her gün, her gece bu birbirinden güzel cariyelerin arasında sonsuz bir aşk ve eğlence hayatı yaşıyordu.

Samur ve amber devri başlamıştı. Hükümdar bu kadar çeşitli güzellerin hiç birisinden vazgeçemiyor, ömrü onlarla beraber geçiyordu. ...

Amber en kuvvetli bir ilâçtı. Amber az bulunur ve çok pahalı bir şeydi. Fakat gece âlemleri için madem ki Sultan İbrahim'e lâzımdı; fazla miktarda tedarik edilmeli idi. Valide Kösem Sultan, oğlunun cariyelerle olan münasebetlerinin kesilmemesi için durmadan amber tedarik ediyordu. Bütün devlet adamları, vezirler de amber tedarikine düşmüşlerdi. Diğer taraftan Sultan İbrahim sarayını, geceleri zevk ve safa yaptığı köşkleri samur döşetmekle meşguldü. Onun kanaatine göre samur şehveti ve aşkı harekete getiriyordu.

Samur ve amberin fiyatları durmadan yükseliyor, saraya arabalar dolusu samur taşınyordu. ..." (s.61-62)

Kethüda kadına verilmeyen odunun hesabını sormak için, padişahın divanı bozdurarak kendisini huzura çağırmasına çok gücenen Sadrazam Kara Mustafa Paşa, her şeyi göze alarak Sultan İbrahim'e şu cevabı verir: "- Padişahım, dedi, ben senin vezirinin, divanı bozdurup bu makule âdi bir iş için beni çağirtırsın, beş bin çeki odun on beş bin akçe eder, bu kadar âdi bir iş için beni buraya getirip devlet umurunun geri kalmasına sebep olursunuz. Benden tebaanızın ahvalini, hazinemizin halini, hudutlarımızın vaziyetini sormazsınız.. Saray kadınlarının arzularından devlet işlerini göremez olduk. Kime kul olacağımızı şaşırдық." (s.81)

Yazar, ayaklanan Yeniçeriler adına Sultan İbrahim'le görüşmeye gelen Beyazî Hasan Efendi ile padişah arasında geçen konuşma vesilesiyle devirle ilgili görüşlerini ortaya koyar: "- Padişahım!. Sizden şekvaları budur ki bunca milletin malını, beytülmalî israfınızla ziyana uğrattınız. Bosna hudutlarına küffar müstevli oldu. Hâlâ Frenk gemileri Boğazı kapamıştır, donanmamız taşra çıkamaz. İstanbul âdeta muhasara edilmiş bir haldedir.

Sultan İbrahim hiddetten yüzü kıpkırmızı kesilerek Hasan Efendinin sözünü kesti:

- Yalan söylersin... Bosna serhaddinde küffar ancak bir tek kilise ele geçirmiştir. Boğazdan ise Venedik gemileri çoktan gitmiştir. Senin söylediklerin yalandır!.

Diye haykırdı. Fakat Beyazî Hasan Efendi yine aynı soğukkanlılıkla cevap verdi:

- Padişahım!. İşte Veziriniz ve etrafındakiler sizi böyle aldatmışlar. Memleketin hakikî felâketlerini size duyurmamışlar. Siz de bunlara inanarak gaflete dalmışsınız. Dalkavukların sözlerine o kadar alışmışsınız ki bir türlü doğru söyleyenlerin sözlerine itimat buyurmuyorsunuz. ..." (Kahramanlar Geçidi, s.156)

Enver Behnan Şapolyo, *Lâle Devrinde Şair Nedim'in Aşkı*¹⁷ romanında, lâle devrine eleştirel gözle bakar, bu konudaki düşüncelerini de kahramanlarının ağzından veya kendi yorumlarıyla verir. Yazar, lâle devrinde, sarayın safahat âlemlerine daldığını, bu âlemler için büyük paralar harcadığını, bu yüzden vergilerin arttırıldığını, buna paralel olarak da sarayın safahat içinde yüzmesine karşılık halkın sefaletle düştüğünü, bu durumun da halkta rahatsızlık yarattığını roman boyunca göstermeye çalışır.

Şair Nedim ile konuşan Ali usta lâle devri hakkındaki düşüncelerini bildirir: "- Biz lâle devrine.. Zevk-u safa âlemlerine daldık.. Bu kadarı da doğru değildir.. Bu sefahat milletimizi çürütebilir.. Durgun sular kokar.. Türk oğlu dünyaya dal kılıç olarak gelmiş. Böyle gitmesi lâzımdı. Gaza bizim ruhumuzun gıdası, savaş etmek bizim yaşamak kudretimizdir. ...

- Eğlenen saray mensupları. Fakat millet değil! ..." (s.18)

Padişah ve Nedimle birlikte sarayda muhteşem bir eğlenceye şahit olan Ali usta gördükleri karşısında çok şaşırır: "Saray böyle eğleniyor, halkın bir kısmı ise açlıktan inliyordu. Sarayın masrafı durmadan çağlıyor, vergiler de gündün güne arttırılıyordu. Ali usta bu hayata şaşı. Kendi kendine: <Demek dünyanın kanunu böyle imiş!> diyerek bitkin bir halde kendini yatağa atıverdi." (s.55)

Yazar, zaman zaman sadrazam Damat İbrahim Paşa'yı da tenkit eder: "... Lâle devrini doğuran bir tek lâle soğanını beş altına bile satın alan, cariyeleri saraya dolduran hep Damat İbrahim paşa idi. Fakat bir tehlike baş gösterdiği zaman o ortada yoktu. Sureti Haktan görünür, bir şeye karışmaz, pişkin ve sakin görünürdü." (s.90)

Hüsniye Balkanlı, bir aşk hikâyesi etrafında Balkanlarda Türklere uygulanan Bulgar zulmünü ve Türkiye'ye yaşanan göçleri işlediği *Güzel Hatice*¹⁸ adlı romana yazdığı ön sözde 1877 harbinde Türklerin Ruslara yenilme sebebini, yöneticilerin izlediği yanlış siyasete, kendi aralarındaki çıkar kavgalarına bağlar: "Tarihimizin şanlı sayfalarından gurur duyduğumuz gibi, gamlı sayfalarından da ibret almayı bilmeliyiz.

¹⁷ Enver Behnan Şapolyo, *Lâle Devrinde Şair Nedim'in Aşkı*, Ankara 1952, 125 s.

¹⁸ Hüsniye Balkanlı, *Güzel Hatice*, İstanbul 1958, 135 s.

İşte, dünkü reayamız olan Bulgaristan'ın nasıl ve ne gibi tesirlerle bizden ayrıldığını gösteren bu romanı ibretle okuyunuz.

Coğrafi mevkileri icabından doğan bir siyaset ile, Akdeniz'e inebilmek için, Osmanlı İmparatorluğunu her vesile ile didikleyen şimal komşumuz Bulgaristan'ı Tuna arkası eyaleti yapmak gayesinin bunda büyük rolü olduğu gibi, harbi kaybetmemizin, kendi birbirimizi çekemezliğimizin, idaresizliğimizin, kayıtsızlığımızın yarı yarıya, belki daha ziyade bu yerleri kaybetmemizde tesiri vardır.

Padişah 'Harbi kim kazanırsa, onu Başkumandan yapacağım' diye bir vaatte bulunmuştu. İşte bu vaattir ki, paşalar arasında rekabetler uyandırmış ve 1877 Rus-Türk harbinden mağlup çıkmamız ile neticelenmişti.

Yoksa, her harpta olduğu gibi, Türk burada da, kendinden üstün kuvvetlerle dövüşmeyi, ölmeyi bilmişti. Plevne, Şipka bunun canlı şahidi idiler.

Plevne'de Osman Paşa kendinden üstün kuvvetlere dayanarak imdat beklerken, o zaman ikinci ordu merkezi olan Şumnu'da 80 bin kişilik bir kuvvet 'Osman paşa harbi kazanıp Başkumandan olmasın diye' harbe iştirak etmemiş, Plevne'ye imdat göndermekten uzak kalmış, paşalar çadırlarda pehlivan güreştirmekle eğlenmişler.

Bu kuvvet Rusları arkadan çevirebilir, yahut Tuna arkasına atabilir, 1877 Rus-Türk harbi Türklerin lehine neticelenebilirdi."

Muzaffer Sezer, II. Abdülhamit, istibdat devri ve o dönemde uygulanan yanlış politikaları eleştirdiği *Hekim Aşkı*¹⁹ romanının ön sözünde düşüncelerini şöyle ifade eder: "Henüz yetişmekte olan genç nesle istibdat, meşrutiyet devirleriyle Cumhuriyet devri başlarına kadar memleketin iç durumunu, Avrupa'daki hayat ve Anadolu'nun hakiki çehresini, memleketi istibdat zincirinden kurtarmak için canlarını fedadan çekinmeyen ağabeylerinin mâruz kaldıkları hâdiselerle bu hayatı yaşamış olan bahtiyarlara bu kitabı okurken o devir ve günleri bir daha yaşamakla duyacakları zevke vesile olabilirsem yine kendimi mes'ut addedeceğim.

... Hakikatte bu kitap ne bir roman, ne de bir hayal mahsulüdür. Yaşanmış ve yaşanmakta olan fikir ve mantalitelere bir tezahürüdür.

Bu kitap, düşünen ve memleketi tanıyan münevver kitle ile gördükleri manzara karşısında isyan eden ruhların kitabıdır!. ..."

Yazar, düşüncelerine paralel olarak da roman boyunca, sosyal yaşamda görülen aksaklıklar, bozukluklar, istibdat rejiminin yarattığı sıkıntılar,

¹⁹ Muzaffer Sezer, *Hekim Aşkı*, İstanbul 1953, 381 s.

Anadolu'nun içinde bulunduğu durum, geri kalmışlığı, pek çok alanda görülen eksiklikleri, İstanbul'la arasındaki farklar gibi konularda eleştirilerini dile getirir.

Yazar, roman kahramanlarından Cevdet Bey vasıtasıyla şu yorumda bulunur: "Avrupa hükümetlerinin idare şekillerini gizli eserlerden okuyor, yaşadığı Abdülhamit istibdat devrini mukayese ediyor, Türk milletinin çektiği ıstırap ve mahrumiyeti derinden tetkik ediyor, bir zamanlar bütün dünyaya hükmetmiş bir devletin inkıza sürüklenmekte olduğunu görerek için için üzülmekte kendini çok haklı buluyordu. Çünkü 1840 senesinde Reşit Paşanın ısrarıyla Sultan Abdülhamit tarafından kabul ve ilân edilen <Hattı hümayun> 1856 da tevsiyan tekrar meriyete girmesine rağmen hükümet idare sisteminde hiçbir değişiklik göze çarpmamaktaydı. Hele, Osmanlı İmparatorluğunun bu ihmal edilmiş vilâyetlerinde hayat şekli ve tarz-ı idarenin kurun-u vüstaî bir şekilde devam edip gitmekte olduğu esefle görülüyordu. Buralarda yaşayanların bir kıymeti yoktu! Millet, Sarayın emir ve fermanlarına körü körüne itaat etmekten başka bir reaksiyon gösteremiyordu.

Tatbik edilen idare tarzı, kendileriyle hiç alâkadar olunmamak, onları pek iptidâî bir kavim seviyesinden yukarıya çıkartmıyordu. Bu şartlar altında bu havalide yaşayanlar da maalesef yemek içmek gününü gün etmekten başka bir şey düşünmemekte haklı idiler!..

Bazı büyük vilâyet merkezlerinde buralara nispeten yaşama farkı göze çarpmakta idi. Bunu da İstanbul veya Avrupa'dan buralara kazara gelenler veya Saray tarafından sürgün edilen bazı münevver tabakalara telkin ederlerse de umuma nispet edilirse hiç mesabesinde idi. Büyük bir ekseriyet, sultan, bey ve mütegalibe ağaları tarafından bir koyun sürüsü gibi idare edilmekte idi. Harbe gitmek, senelerce ev ve barkından uzak yaşamak, sakat veya alîl olarak yuvalarına dönmek vekayi-i âdiyeden addedilmekte idi. Bunlara mukabil bir lokma ekmek bulamayan binlerce vatandaş mahrumiyet içinde inliyordu.

Vatandan uzak ülkeler imar ediliyor, esas Anadolu öksüz bir evlât muamelesi görüyordu. İstanbul'da yaşayanlar birçok imtiyazlardan istifade ederek evlerinde otururlardı!. Bu hakikatler Cevdet Beyin dimağını mütemadiyen işgal eden, onu âdeta isyana sevk edecek derecede galeyana getiren hakikatlerdi. Bu adaletsizliğe haykıranlara ve bu uğurda mücadele edenlere karşı sonsuz bir yakınlık hissetmekte kendini haklı buluyor, bununla beraber:

- Yapacağım ufak bir tedbirsizlik beni Fizan'a atabilir, sevgili yavrumdan mahrum edebilir.

Diye düşünüyordu. <Herhalde kimseye açılmadan kendimi olgunlaştırsam daha doğru bir hareket etmiş olurum> diye düşünüyor, kendisini hâdisata terk etmeyi daha makul buluyordu.” (s.27-28)

Roman kahramanlarından Doktor Adnan Bey, Nusret’e bilgi verirken İstanbul ve Anadolu arasında karşılaştırmalar yapar: “... Bugün İstanbullu olanlar, herhangi bir suretle <Saray>a mensup bulunanlar askere gitmez ve vergi vermez, buna mukabil bol paralarıyla burada zevk ve safa içinde yaşarlar. Halbuki Anadolu halkı, bütün bu mükellefiyete hiçbir itiraz hakkına mâlik olmadan onları istenilen şekilde yapmaya mecburdurlar. Üstelik aşarı onlar verir, buna mukabil, bazen evlerinde ekmek yapmak için buğday bulamaz, eğer buğdayının bir kısmını başka bir yere gömmüşse bunun kefarecini jandarmadan yedikleri namütenahi sopalarla öderler. ...” (s.49)

Doktor Adnan Bey, padişah Abdülhamit hakkında da yorumda bulunur:“- Abdülhamit, zulüm ve istibdadını o kadar ileri götürmekte idi ki hafiyelere, bütün şüpheli gördükleri gençleri ve diğer münevver şahsiyetleri birer birer takip ettirmekte ve hiçbir acıma hissi duymadan kendisi aleyhine çalıştıklarını öğrendiği anda onları ya sürdürmekte veya ayaklarına taş bağlatarak Marmara’nın enginlerine atırmakta idi!..

- Demek Abdülhamit, bir avuç münevverin bu hareketlerinden bu kadar mı korkuyordu?.

- Sabaha kadar uyumadığı geceler olduğu rivayet ediliyor. O, müvessis ve korkak bir şahsiyettir. Esasen, senelerden beri geçirdiği hayatı yakınları çok iyi biliyorlar. O, en çok memleket dışına kaçanlardan korkar!

- Ne gibi?

- Avrupa’ya kaçan ve oradan gerek Avrupa efkâr-ı umumiyesine, gerek muhtelif yollardan Türkiye’ye ithal edilerek vatandaşlara hitap eden eserleri gördükçe ifrite dönüyormuş. Onları susturmak için hafiyelerini ta o memleketlere kadar yolluyor, veyahut oralarda Türk ve ecnebi büyük şahsiyetlere onların neşriyatına mâni olmaları için para, atıye ve ihsanlar gönderiyormuş! ...” (s.55-56)

Yazar, Nusret ve Vecihi’nin konuşmaları vesilesiyle de dönem hakkındaki görüşlerini bildirir: “- Mısır; Girit, Kıbrıs, Trablusgarp vesair büyük ve zengin ülkelerimiz hükmen değilse bile fiilen kaybedilmiş, <Siyaset böyle icap ettiriyor> teranesiyle, utanılacak bir duruma düşüldü. Bu hakikatleri görüp de çare aramamak, memleketi izmihlale sürüklemekten başka neye yarar?

- İşittiğimiz saray âlemleri ve saraya mensup olanların yaşadıkları hayata ne dersin?

- Saray mensûbininin yaptıkları rezaletler ayyuka çıktı. Birçok saray mensûbininin bu milletin alın teriyle kazandığı paraları, birçok sefahat yerlerinde hesapsız bir şekilde yedikleri bilinen bir hakikat. Buna mukabil millet haklarını arayan; hürriyet fikirlerini yaymak isteyen Mithat Paşalar, Namık Kemaller, daha bunun gibi nice isimsiz kahramanlar, ömürlerinin en verimli zamanlarını zindanlarda geçiriyorlar.” (s.74)

Yazar, Anadolu'nun ihmal edildiğini, Beyrut'u gördüğü zaman şaşırın Vecdet vasıtasıyla da göstermeye çalışır: “Burası Osmanlı İmparatorluğunun kendisi için ayrılmaz bir uzvu olarak telâkki ettiği ve bu düşünce ile bütün maddî ve manevî varlığı ile onu modern bir şehir yapmaya çalıştığı eski bir Türk vilâyeti idi. Şehrin umumî manzarasında, cami, bina ve caddelerinde elhasıl her yerinde Türklerin canlı bir varlığı elân görülüyor ve bunu seyretmekle her Türk kendini Türkiye’de bulunuyor zannediyordu. Anadolu’nun öksüz bir evlât muamelesi görerek iktisadî, kültürel mahrumiyetler içerisinde kıvrandığı senelerde onun hissesinden gasp edilen milyonlarca altın ile burası imar edilmiş, kalkındırılmıştı. Türkiye’de henüz tramvay yokken burada yaptırılmış, hatta Tıp Fakültesi bile kurulmuştu. Bu suretle yerli ve ekalliyetler bu nimetten bol bol istifade etmek fırsatını bulmuşlardı. Bu, belki Osmanlı İmparatorluğunun siyasî hatalarından biriydi. Fakat ne yazık ki şimdi milyonlarca altın ile bu güzel belde de Türkiye hudutlarından uzakta yaşıyordu.” (s.317-318)

Yine II. Abdülhamit’in ve istibdat yönetiminin eleştirildiği *Trablus Çöllerinde*²⁰ romanının başında Vedit Vecdet şu yorumu yapar: “Bu roman, istibdat devrinde, hiçten bir sebeple Trablus Garba sürülen genç bir deniz talebesinin başından geçmiştir.”

Yazar, roman boyunca padişah II. Abdülhamit’e ve istibdat devrine, uygulanan yanlış politikalara eleştiriler getirir, bununla birlikte hürriyet taraftarlarını ve hürriyetin memlekete getirilmesi için çalışanları yüceltir.

Roman kahramanlarından Nurullah ve Necati, sürgüne gönderildikleri gemide istibdat yönetiminin kötülüğünden ve mücadeleden bahsederler: “... Ben zulümden, padişahın istibdadından bahsettikçe Necati de coşuyor, hürriyete dair nutuklar irat ediyor ve memleketin gençliğe güvendiğini, elbette bir gün kurtuluş kapılarının açılacağını söylüyor; Sultan Hamit idaresinin fenalığından bahsediyor ve Namık Kemal’in hürriyet için yazdığı manzumeleri yüksek sesle okuyor, hele:

Ölürsem görmeden millette ümmid ettiğim feyzi

²⁰ Vedit Vecdet, *Trablus Çöllerinde*, İstanbul 1954, 128 s.

Yazılısın seng-i kabrimde vatan mahzun, ben mahzun

Beytini gözleri yaşara yaşara tekrar ediyordu. Bütün mevcudiyetimi bu genç ve hararetili hürriyet âşığına bağladım, akşama kadar günümüz böyle geçti.” (s.44)

“... O gün kamarada Necati ile hararetili hararetili konuştuk. Yine hürriyetten, zulme karşı daima isyan etmekten, insanların hür yaratıldıklarından, fakat sonradan istibdat boyunduruğuna vurulduklarından koca bir milletin, bir adamın keyif ve hevesine, saltanat sürmekteki, padişahlık yapmaktaki ihtirasına hiçbir zaman kurban olamayacağını söyledik. Necati yine coştı, padişah aleyhinde hararetili fikirler beyan etti. Benden bilhassa Rodos'ta dostlar peyda etmemi ve onlara her ne pahasına olursa olsun, memleketteki keyfi, zâlimane ve müstebidâne idareyi yıkmak, padişahı devirmek lüzumunu anlatmamı rica etti ve beni de hürriyet komitesine aza yazdı. Avrupa'da ve Türkiye'de faaliyeti hakkında izahat verdi. Behemehal muvaffak olunacağını, hepimizin menfadan kurtulacağımızı söyledi.

Felek her türlü esbâb-ı cefâsın toplansın gelsin

Dönersem kahbeyim millet yolunda bir azîmetten

Bir kere daha azmini, mukavemetini, iradesini sağladı. Rodos artık görünmeye başlamıştı, limana yaklaşıyorduk. ...” (s.49-50)

Reşat İleri, ünlü efelerden Çakıcı Mehmet'in hayatını konu ettiği *Çakıcı Mehmet Efe*²¹ romanında, zaman zaman devlet yönetiminin aksayan yönleri hakkında yorumlar yapar: “O senelerde Ege bölgesi dağlarında pek çok eşkiya türemişti. Osmanlı devleti, yani padişahlık hükûmeti bunlarla baş edemez hale gelmişti. Hele devrin fena idaresi Efe denilen bu eşkiyaları halkın nazarında birer kahraman olarak yükseltmişti. Çünkü onlar haksızlığa uğrayan halkın hakkını koruyorlar, fakirlere yardım ediyorlar, köylere cami, köprü gibi hayır işleri yapıyorlardı. Hatta bu efelerden bir tanesi o Ramazan tam yedi köye kendi parasından hoca tutmuştu. Bu sebeptendir ki birçok köyler bu Efelere yataklık yaparlardı.” (s.4)

“O devirlerde delikanlılar arasında bir dağa çıkmak hevesi ve hatta mecburiyeti vardı. Çünkü devlet idaresi pek bozuktu. Halk rüşvet alan memurların, insafsız zaptiyelerin, vergi tahsildarlarının ve köy ağalarının elinde inim inim inliyordu. Dertleriyle kimse meşgul değildi. Askerlikte bile iltimas yapılıyor, zengin ve nüfuzlu adamların çocukları askere alınmıyordu. İşte bütün bunlar halkı canından bezdirmişti. Eli silâh tutanlar dağa çıkıp devletin ağır ve insafsız nizamından kurtuluyorlardı. Hem bir mesele daha vardı.

²¹ Reşat İleri, *Çakıcı Mehmet Efe*, İstanbul 1952, 284 s.

Kapitülâsyonlar dolayısıyla şımaran Hıristiyanlar da Türklere eziyet yapıyorlardı. Pek çok Rum eşkıyası türemişti. Bunlar da zengin Türklere musallat olmuşlardı. Bu eşkıyalar yakalansalar bile hükûmet diğer milletlerin korkusundan bir şey yapamıyordu. Onlara Avrupa’da, milli kahraman gibi bakılıyordu. Yani Türkün zengini de, fakiri de rahat değildi. Çakıcı, arkadaşlarıyla otururken aralarında hemen hep bu mevzuda görüşülürdü. ...” (s.40)

Refi Cevat Ulunay da *Dağlar Kralı*²² romanında, bazı eşkıyaları etkisiz hale getirmekte zorluk çeken ve Türklere büyük zararlar veren Rum çeteciler karşısında aciz kalan, iç ve dış bazı baskılardan dolayı Rum çetecilerin yalanlarına inanarak hareket eden Osmanlı idaresine eleştirel bir gözle bakar.

Roman kahramanlarından Hacı Hüsük, Mehmet’le konuşurken Rum çetecilerden yakınır: “... Ama Şile Yeniköylüler, Paşaköylü Rumlar etrafı kasıp kavuruyorlar. Hükûmet de başa çıkamıyor. ...” (s.24)

Yazar, Türk çeteciler ile Rum çeteciler arasında geçen ve bazı Rumların zarar gördüğü çatışma vesilesiyle Rumların izlediği siyasete dikkat çeker: “... Vak’a nihayet âdi bir eşkıyalıktan ibaretti ve öyle de telâkki edilecekti. Fakat olmadı. Paşaköylüler, beş kişinin ölümüne köy papazının teşvikiyle başka bir mana verdiler. Papaz Patikhane’ye koşarak, Türk eşkıyasının ziraat, kömürçülük ve odunculukla namuskârâne hayatlarını kazanan ve meşrû kârü kişibleri ile meşgul olan köylüleri öldürüp soyduklarını haber verdi.

Patrikhane bunun böyle olmadığını biliyordu, fakat Türkiye’nin bir anarşi halinde yaşadığını her tarafa yaymak için, bunu istismar fırsatını kaçırmamak lüzumunu takdir eyledi. ...” (s.40-41)

Kaptan Paşa ile konuşan Sadık Efendi, devleti çok uğraştıran ancak Rumlarla mücadele ettiği için birçok kişi tarafından sevilen Balçıklı Ethem ve çetesi hakkında şu yorumu yapar: “... Fakat bunlar asıl oraları kasıp kavuran gâvur eşkıya ile uğraşıyorlar. Soydukları da bunların zenginleridir. Bunların korkusu olmasa Yeniköylülerin, Paşaköylülerin şerrinden hiçbirimiz tarlalarımıza bile gidemeyiz. ...” (s.250)

“... Paşaköylüler, Ethem’in sapartasını yemeden bizden bir köylü ununu değirmenine bile götüremiyordu.” (s.252)

“... Jandarma eşkıya ile başa çıkamıyor ki... Bir zaptiye köye gelse herkes yaka silkiyor. Jandarma haklı haksız köylüyü dövüyor, atını, kendini beslettikten başka giderken de heybesini dolduruyor. Paşaköylülere, Şile Yeniköylülere karşı jandarma bizi muhafaza edemiyor efendim.” (s.253)

²² Refi Cevat Ulunay, *Dağlar Kralı*, İstanbul 1955, 320 s.

*Dağlar Raspotini Gâvur İmam*²³ romanında, Murat Sertoğlu da bazı eşkıyalar ve Rum çetecilerle baş edemeyen Osmanlı idaresini eleştirir. Yazar, devlet yönetimindeki kötü idareye, bazı bozukluklara dikkat çeker. Romanda; eşi askerde olan Hatice'den borçlarını isteyen aşar mülteziminin sözleri önemlidir: "... Biz aşar mültezimliğini almak için Osmanlıya avuç dolusu rüşvet vermişiz. Bunu sizden fazlasıyla almadan işi nasıl idare edebiliriz?" (s.23)

İncelediğimiz dönemdeki romanlarda yazarlar, Osmanlı Devleti ve padişahlarla ilgili görüşlerini çekinmeden, çok rahat bir şekilde ortaya koyarlar. Padişahların olumlu yönlerinden ve icraatlarından bahsettikleri gibi, yaptıkları hataları, verdikleri yanlış kararları da ağır bir dille eleştirirler.

Yazarların bir kısmının, Osmanlı döneminde izlenen siyasete, devlet teşkilâtına ve padişahlara karşı tavırları menfidir, bazı padişahlar için çok ağır ifadeler kullandıkları görülür. Bir kısım yazarlar da bazı padişahları ve yapılan olumlu icraatları yüceltirler. Kimileri ise Osmanlı devri ve padişahlarla ilgili olumlu ve olumsuz yönleri birlikte göstererek bir denge sağlamaya çalışırlar.

Romanlarda yazarların ortaya koydukları görüşler, yaptıkları yorumlar, vardıkları yargılar kendi bakış açılarıyla ilgilidir. Biz de ele aldığımız romanlarda ortaya konan görüşleri, eleştirileri doğru ya da yanlış şeklinde herhangi bir değerlendirmeye tâbi tutmadan, seçtiğimiz bazı örnekler vasıtasıyla göstermeye çalıştık.

Romanlarda dile getirilen düşüncelerin doğruluğunun ya da yanlışlığının etkileri açısından diğer bir önemli nokta da okuyucunun romanı hangi gözle - öğrenmek amacıyla mı yoksa eğlence için mi?- okuduğu ile ilgilidir. Çünkü bazı okuyucular romanın bir kurgu olduğunun bilincinde olmalarına rağmen bazıları romanlarda anlatılan her şeyi gerçek olarak algırlar. Ancak, irdelenmesi gereken bu durum başka bir yazı konusu niteliğindedir.

Kaynaklar :

Aktaş, Şerif, "Kurtuluş Savaşı'nı Yapan İki İnsan Tipinin Hikâyesi: Küçük Ağa", *Millî Kültür*, Aralık 1983, sy. 43, s.12

Argunşah, Hülya Eraydın, *Türk Edebiyatında Tarihî Roman (Türk Tarihi İle İlgili)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1990, 432 s.

Balkanlı, Hüsniye, *Güzel Hatice*, İstanbul 1958, 135 s.

Carr, E. H., *Tarih Nedir?* (Çev. Misket Gizem Göktürk), İstanbul 1996

²³ Murat Sertoğlu, *Dağlar Raspotini Gâvur İmam*, İstanbul 1959, 221 s.

- Carr, E. H., - Fontana, J., "Tarih Yazımında Nesnellik ve Yanlılık (Çev. Özer Ozankaya), Ankara 1992
- Collingwood, R.G., *Tarih Tasarımı* (Çev. Kurtuluş Dinçer), Ankara 1996
- Danışman, Zuhuri, *Zafire'nin Oğlu*, İstanbul 1958, 224 s.
- Danışman, Zuhuri, *Kahramanlar Geçidi*, İstanbul 1958, 230 s.
- İleri, Reşat, *Çakıcı Mehmet Efe*, İstanbul 1952, 284 s.
- Kaplan, Mehmet, "Tarihî Romanda Şahıslar Nasıl Konuşturulmalı?", *Türk Edebiyatı*, sy.45, Temmuz 1977
- Karaca, İsmail, *Türk Edebiyatında Tarihî Romanlar (Türk Tarihi İle İlgili, 1951-1960)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2004, 1795 s.
- Kozanoğlu, Aptullah Ziya, *Fatih Feneri*, 4.bs., İstanbul 1952, 363 s.
- Kozanoğlu, Aptullah Ziya, *Dağlar Delisi*, 2.bs., İstanbul 1953, 293 s.
- Kozanoğlu, Aptullah Ziya, *Sencivanoğlu (Afrika'da Türk Korsanları)*, 4.bs., İstanbul 1957, 164 s.
- Lukacs, Georg, "Tarihsel Romanın Ortaya Çıkışındaki Toplumsal ve Tarihsel Koşullar", *Argos*, sy. 2, Ekim 1988
- Örik, Nahit Sırrı, "Tarihle Romanın Hudutları", *Çığır*, Mart 1933, sy. 3, s.12
- Sertoğlu, Murat, *Dağlar Raspotini Gâvur İmam*, İstanbul 1959, 221 s.
- Sevük, İsmail Habip, *Avrupa Edebiyatı ve Biz*, c.II, İstanbul 1941, s.190
- Sezer, Muzaffer, *Hekim Aşkı*, İstanbul 1953, 381 s.
- Şapolyo, Enver Behnan, *Lâle Devrinde Şair Nedim'in Aşkı*, Ankara 1952, 125 s.
- Tansu, Samih Nafiz, *Yıldırım Beyazıt'ın Büyük Oğlu Emir Süleyman*, İstanbul 1957, 271 s.
- "Tarihî Roman-Dosya", *Hürriyet Gösteri*, sy. 197-198, Nisan-Mayıs 1997
- "Tarihî Roman-Özel Sayı", *Türk Yurdu*, sy. 153-154, 2000
- "Tarih ve Roman İlişkisi Üzerine", *Tarih ve Toplum*, sy. 198, Haziran 2000
- Taştan, Zeki, *Türk Edebiyatında Tarihî Romanlar (Türk Tarihi İle İlgili, 1871-1950)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2000, 1330 s.
- Tural, Sadık Kemal, *Zamânın Elinden Tutmak*, I.bs., İstanbul 1982, s.259
- Tülbentçi, Feridun Fazıl, *Sultanların Aşkı*, İstanbul 1952, 464 s.
- Tülbentçi, Feridun Fazıl, *Hurrem Sultan*, 2.bs., İstanbul 1960, 320 s.
- Ulunay, Refi Cevat, *Dağlar Kralı*, İstanbul 1955, 320 s.
- Vecdet, Vedi, *Trablus Çöllerinde*, İstanbul 1954, 128 s.

Yetiş, Kâzım, “Üç Tarihî Romanda İki Motif”, *Bilge*, Temmuz 1994, s.4

Haz. Yurdatap, Kadri, (Senaryo: Münir Hayri Egeli), *Yıldırım Beyazıt ve Timurlenk*, İstanbul 1953, 48 s.